

Наталія Харів, аспірант кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ КРАЄЗНАВСТВА У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (1919 – 1939 РР.)

У статті висвітлено принципи і зміст навчально-виховного процесу, розкрито сутність принципу краєзнавства у змісті шкільної освіти й формуванні особистості школяра. Проаналізовано літературу періоду 1919 – 1939 рр., яка містила різноманітні краєзнавчі матеріали.

Постановка проблеми. Розвиток демократичної держави вимагає створення якісно нової системи національної освіти, покликаної забезпечити відродження інтелектуального й духовного потенціалу українського народу. У перетворенні суспільного життя, економічної і соціальної сфери на перший план виступають завдання нового змісту шкільної освіти, нових технологій навчання і виховання, методологічні переорієнтації освіти на особистість учня. У цьому контексті особлива роль належить шкільним підручникам, у яких реалізується принцип краєзнавства

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історико-педагогічній науці ідея краєзнавства знайшла відображення, зокрема, у працях вітчизняних (О. Духновича, С. Рудницького, С. Русової, С. Сірополка, К. Ушинського) та зарубіжних педагогів (Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці). Вагому роль краєзнавства у формуванні духовності, громадянських переконань і патріотичних почуттів, високої культури і моралі, відводив В. Сухомлинський. Частково проблему краєзнавства висвітлено в історико-педагогічних дослідженнях: у дидактичній думці Галичини міжвоєнного періоду – Т. Завгородньої; у змісті виховуючого навчання – С. Золотухіної; роль краєзнавства у вихованні – О. Сухомлинської; роль краєзнавства у формуванні національної свідомості учнівської молоді – М. Чепіль.

Мета статті – розкрити принцип краєзнавства у змісті шкільної освіти 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. За резолюцією 2-го Всеукраїнського з'їзду, що відбувся влітку 1917 р. (за часів Центральної Ради), нова школа повинна бути єдиною, загальноосвітньою, обов'язковою. З'їзд наголошував на потребі вивчення у всіх класах семирічних шкіл краєзнавчого матеріалу, ознайомлення з навколишнім світом як підґрунтям формування цілісного наукового світогляду і

розвитку повноцінної особистості [12]. Краєзнавча робота проводиться епізодично, оскільки були відсутні програми та не вистачало вчителів. У “Пораднику по соціальному вихованню дітей” наголошується на необхідності вивчення “краєзнавства з тими елементами так званої фізичної географії, які можна студіювати на явищах рідного дитині краю” [7, 87].

На необхідність виховання поваги до минулого своєї батьківщини, любові до свого рідного краю вказувалось і в доповідній записці про утворення Головного управління мистецтв та національної культури, з якою 17 червня 1918 р до Ради Міністрів Української держави (за гетьманату) звернулася група наукових і культурних діячів [11].

Навчальні плани і програми другого концентру рідного краю у 20-ті роки передбачали вивчення рідного краю. Пізнавати дійсність учні починали, вивчаючи в першому концентрі трудової школи своє місто, село, район, округ й поступово переходячи до УРСР та СРСР. У 2-му концентрі вони поглиблювали свої відомості з окремих галузей знань. Відомий методист того часу Л. Миловидов вважав, що краєзнавство в 2-му концентрі вивчається двома шляхами:

1) як наочний матеріал під час опрацювання навчальних програм;

2) як поглиблена гурткова робота вивчення певних галузей життя свого краю.

Л. Миловидов також вважав, що у другому концентрі може мати місце “краєзнавчий метод”, тобто учні пізнають історію свого міста, а відомості з природознавства засвоюють засобами природи свого краю [6, 57].

У 1920 – 1925 рр. у початкових школах та школах-семирічках по всій Україні вводиться систематичне і послідовне вивчення рідного краю. У 5 – 7 класах краєзнавчий матеріал систематично вивчався у процесі засвоєння таких дисциплін, як природознавство, географія, суспільствознавство. Це своєю чергою дозволяло формувати в учнів цілісність світосприйняття.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ КРАЄЗНАВСТВА У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (1919 – 1939 РР.)

Одним із завдань навчально-методичного комітету був перегляд “Порадника по соцвиху” із залученням до цієї роботи широких мас учительства, зокрема вироблення комплексних тем для 2-го концентру міської семирічки, для якого в “Пораднику...” давався лише орієнтовний матеріал. Тому досить своєчасними були книги, які вміщували цілеспрямований краєзнавчий матеріал. Так, зокрема, підручник П. Постоева “Волинська округа”. Підручна книга з краєзнавства для вчителів трудових шкіл Волинської округи” (1926 р.) [8]. Зміст підручника містить наукові дані з геології, економіки, демографії, агрономії, екології, а також широку регіональну статистику. Саме це дозволяло забезпечувати формування чіткості світосприйняття дітей та сприяло їх особистісному розвитку.

Педагоги особливу увагу звертали на розробку принципів і методів краєзнавчої роботи. В. Скороход, наприклад, виділяв такі принципи організації матеріалу з природознавства: суспільно-трудова, краєзнавчий та принцип сезонності. Краєзнавчий принцип у навчальній роботі школи трактує не лише як географічний опис краю, а як вивчення й пізнання виробничих сил краю, його історії, економіки, культури, звичаїв, побуту тощо [9].

У 1927 р. Державний науково-методичний комітет Наркомосвіти УРСР (секція соціального виховання) рекомендував використовувати “Робочу книжку з географії” В. Кістяковського [5], в якій вміщено такі відомості: “Україна” (автор В. Елан), “Наше село та околиця”, “План, та як його зобразити”, “План якої-небудь іншої площі або план села”, “Як збудовано поверхню нашої околиці?”, “Земна поверхня”, “Грунти та корисні копалини”, “Грунтові води та річки”, “Пори року”, “Жива природа”, “Серед степів” (П. Мирний), “Людність”, “Село” (А. Панів), “Хліборобство та скотарство в нашому селі”, “Обробна промисловість та торгівля на селі” [5].

Краєзнавчим матеріалом наповнена читанка з суспільствознавства “До кращої долі” Б. Войнаровського [1], яка вийшла 1929 р. у видавництві “Книгоспілка”. Читанка складалась з таких розділів: “Людина і громада”, “Як боролись трудящі за своє визволення”, “Як робітники і селяни будують нове життя”. Інформація про життя українського народу від найдавніших часів до сучасності формувала в учнів почуття національної гордості і гідності. Вміщені завдання спрямовані на вивчення рідного краю, його історії, сучасного суспільного життя, виробництва, сільського господарства і

ознайомлення з тими змінами, які відбулися в їх місцевості, що тим самим сприяло зміцненню життєвого досвіду учнів.

Аналіз джерельної бази засвідчує, що у 1926 – 1931 рр. простежується тенденція більш чіткої диференціації вивчення краєзнавства у школах УРСР. Вивчення рідного краю здійснювалось на уроках мови, природознавства, суспільствознавства, географії [13].

Прийоми і методи шкільної краєзнавчої роботи у 20-ті роки сприяли активному дорученню учнів до життя свого краю, міста, села. Новий зміст краєзнавчої роботи породжував і нові форми роботи: обстеження виробничо-економічного характеру, зустрічі з передовими робітниками та першими селянами-колгоспниками.

Досить поширеним був підручник О. Горового “Працею і знанням” [4], який складався з нарисів і оповідань для дітей з історії матеріальної культури й техніки і мав такі розділи: “З давньої давнини”, “Великі сили природи”, “Коло землі”, “Серед машин”. Починається книга з близького дітям матеріалу, з їхнього села, хати, всього, що навколо. О. Горовий запитує дітей, чи задумувались вони, що було раніше на місці їхнього села, міста, якою була раніше земля. У розділі “Великі сили природи” автор звертається до досвіду учнів, пропонує вивчати свою місцевість на основі спостережень і самоспостережень. Про життя села, колгоспу, про те, з чим стикаються діти кожен день, йдеться у розділі “Коло землі”. З життям сучасного авторів міста, з промисловістю, засобами зв’язку учні ознайомлюються у розділі “Серед машин”.

У середині 20-х минулого століття років науково-педагогічним комісаріатом Головоцвиху Наркомату освіти УСРР були схвалені і рекомендовані для використання в школі підручники М. Яворського. І хоча ці підручники були написані в світлі марксистсько-ленінського вчення про класову боротьбу, цінним, на нашу думку, у них було те, що основні розділи навчальних книг наповнені краєзнавчим матеріалом: “Наш край за найдавніших часів”, “Історія місцевого монастиря”. Вчителям рекомендувалось розробляти інші теми, самостійно використовуючи при цьому археологічні знахідки, свідчення старожилів, музейні документи [10].

З метою об’єднання і планового керування науково-дослідницькою роботою при Наркоматі освіти у травні 1925 року було створено Український комітет краєзнавства (УКК), який спрямував діяльність школи до краєзнавчих досліджень і за участю управління соціального виховання тримав у полі зору краєзнавчо-пошукову роботу учнів загальноосвітніх шкіл. У березні

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ КРАЄЗНАВСТВА У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (1919 – 1939 РР.)

1928 року до складу цього комітету ввійшов академік С. Рудницький. Його наукові здобутки на той час уже були відомі в Європі. Працюючи директором інституту географії, він написав підручник з географії України. С. Рудницький вважав, що навчання географії слід розпочинати в початковій школі, подаючи молодшим школярам відомості з "...географії рідного краю" [14, 120]. При цьому рекомендував систематично проводити географічні екскурсії. Автор був переконаний, що разом із засвоєнням знань про історію, культуру, природу України в дітей розвивається любов до рідної землі. Досліджуючи систему географії і шкільної географічної освіти, вчений зазначав, що навчання цьому предмету повинно ґрунтуватись на принципі "...від близького до далекого, від знайомого до незнайомого, від рідної землі до далеких країв" [14, 121].

Розвиваючи цю думку, С. Рудницький довів необхідність вивчати свій край з різних позицій. Початок же краєзнавчо-пошукової роботи вбачав у дослідженні природи, яка "...впливає на економічний і історичний розвиток народу, його побут і культуру, на його характер і поезію" [14, 192]. Одночасно вважав, що патріотичним обов'язком кожного учня є пізнання "...мови, літератури свого народу, історії побуту, звичаїв свого краю" [14, 191 – 192].

Ці ідеї знайшли продовження у педагогічній творчості В. Гериновича. Прихильник краєзнавчого підходу при вивченні географії, В. Геринович у вступі до підручника "Основи географії" писав: "Спізнавати землю треба від найближчої околиці. Коли ми не зрозуміємо на власному досвіді того, що коло нас є і діється, то ніяк не зможемо зрозуміти і того, що описується в книжках. А є дуже багато явищ в найближчій нашій сусідстві, що нагадують нам явища далеких сторін. Маленька річка нагадує нам велику, став нагадує озеро, горбок велику гору, малий ліс "могутні праліси Тому пізнаймо докладно те, що коло нас" [3, 8].

Аналіз численних роздрібнених наукових матеріалів показує, що з початку 20-х років з'являються праці П. Волобуїва, П. Мостового, К. Дубняка, О. Музиченка та інших, у яких узагальнюються педагогічні погляди того часу на сутність, принципи, функції і методик шкільного краєзнавства [2]. Тогочасна школа, що прагнула стати школою життя, насамперед, як зауважував П. Мостовий, поспішала "...зв'язатись з сучасністю, з тим, що її безпосередньо оточує", тому краєзнавча діяльність учнів розглядалась як засіб формування світогляду [2, 27].

Слід зазначити, що у досліджуваний період

методика краєзнавчої роботи розвивається дещо тенденційно. Зокрема, це повна, або майже повна відмова від змісту краєзнавства, що складався на початку ХХ століття. П. Волобуїв з цього приводу зазначав: "Коли змістом старого краєзнавства була історико-культурна старовина з яскравим ухилом в бік етнографії, цільове його завдання по суті зводилося до вивчення історії, її минулої краси й поезії, то матеріал нового краєзнавства є більш широкий і головне, він в першу чергу є матеріал виробничий "цебто такий матеріал, який ми розглядаємо з певного економічного погляду, оцінюючи його з боку продукційної ролі й вартості" [2, 58 – 63]. Вважалось хибним розглядати будь-який краєзнавчий матеріал без його виробничої оцінки, заперечувався галузевий підхід як такий, що суперечить комплексному підходу до організації краєзнавчої роботи в школі. Водночас не заперечувались перевірені часом форми краєзнавчої роботи: спостереження, записи, збирання колекцій, організація музеїв, виставок і таке інше.

Висновки. Вищенаведене дає підстави стверджувати, що протягом 20-х років ідеї краєзнавства знайшли відображення у теоретичних напрацюваннях і практичній діяльності педагогів. Вивчення краєзнавства учнями трудових шкіл у навчальній діяльності відбувалось фрагментарно. Принцип краєзнавства пронизував зміст шкільної освіти, а саме, зміст підручників, зміст і форми позанавчальної роботи і позаурочної діяльності вчителів і учнів. Однак цей процес був неоднозначним.

Перспективними напрямками у дослідженні даної проблеми є вивчення та узагальнення досвіду краєзнавчої діяльності учнів, формування громадянськості засобами краєзнавства, змісту підручників гуманітарного циклу.

1. *Войнаровський Б. До кращої долі: Читанка з суспільствознавства. – К.: Книгоспілка, 1928. – 232 с.*

2. *Волобуїв П., Мостовий П. Краєзнавство в трудовій школі. – К.: Держ. вид. України, 1926. – 100 с.*

3. *Геринович В. Основи географії: Для ужитку 3 – 4 кл. – Кам'янець на Поділлі: Дністер, 1920. – 90 с.*

4. *Горовий О. Працею і знанням: З минулого та сучасного в нарисах та оповіданнях для дітей з історії матеріальної культури та техніки. – К.: Книгоспілка, 1925. – 154 с.*

5. *Кістяковський В. Робоча книжка з географії. Ч.1. Краєзнавство та географія*

ГОТОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ТВОРЧИХ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАДАЧ

УРСР. – Харків: ДВУ, 1927. – 128 с.

6. Миловидов Л. Краєзнавство в школі. Зміст та методи праці. – Дніпропетровськ: Б.в., 1929. – 104 с.

7. Порадник по соціальному вихованню дітей. – Харків, 1921. – Вип.1. – 136 с.

8. Постоев П. Волинська округа: Підручна книжка з краєзнавства для вчителів трудових шкіл Волинської округи. – Житомир: Б.в., 1926. – 92 с.

9. Скороход В. Актуальні проблеми викладання природознавства в радянській трудовій школі // Рад. школа. – 1929. – №9. – С. 1 – 22.

10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 2289. Матеріали про роботу методкомісії

Ніжинської окрінспектури. Протоколи зборів методкомісії, тези доповідей, методичний лист про проведення навчання грамоти в трудових школах соцвиху, учбові плани шкіл, проект організації методичної роботи.

11. ЦДАВО. – Ф. 2454. – Оп. 1. – Спр. 1. Доповідна записка про утворення Головного управління мистецтв та національної культури.

12. ЦДАВО. – Ф. 2582. – Оп. 2. – Спр. 143. Програми занять по вивченню різних предметів, розклад лекцій.

13. ЦДАВО. – Ф. 2582. – Оп. 2. – Спр. 144. Програми занять по вивченню різних предметів.

14. Шаблій О. Академік Степан Рудницький – фундатор української географії. – Львів-Мюнхен: Б.в., 1993. – 223 с.

Ольга Гарбич-Мошора, аспірант

Київського національного аграрного університету

ГОТОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ТВОРЧИХ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАДАЧ

У статті висвітлюються різні підходи до означення поняття “здібності”, дається короткий аналіз структури розв'язання творчих математичних задач.

Актуальність проблеми. На сьогоденному етапі освіта є домінуючою ознакою високорозвинутого суспільства. Основною метою освіти стало оволодіння системою знань, нагромаджених людством, методами дослідження різних наукових проблем та формування гуманітарного потенціалу нації.

Навчання у загальноосвітній і вищій школі розглядається крізь призму єдиного процесу освіти людини, який триває протягом усього свідомого життя, завдяки чому людина має спроможність вдосконалювати себе, адаптуватися до суспільно мінливих умов, реалізовуватися на ринку праці. Навчання у загальноосвітній школі та вищих навчальних закладах складається з окремих ланок цього процесу, причому, найважливіших, оскільки саме тут відбувається становлення особистості й закладається фундамент для її самореалізації.

Одна з найактуальніших проблем виховання – проблема здібностей. Вона невіддільна від проблеми діяльності людини, а отже, її активності. Проблемою здібностей займалися з давніх-давен, про неї написано немало статей і книг, є ряд популярних видань на цю тему. В останні роки її досліджують з небувалою інтенсивністю і

широкою психологи, філософи, історики, кібернетики, педагоги, економісти. Проблема розвитку творчих здібностей особистості є однією з центральних у педагогіці. Прогрес суспільства – це шлях постійної творчості особистості, вибір дій для розв'язання нестандартних, оригінальних підходів до розв'язання поставленої проблеми.

Актуальність досліджуваної проблеми визначається необхідністю наукового, психологічного і дидактичного підходу до розробки методичної системи формування творчих здібностей студентів у процесі вивчення математики. Проблему нашого дослідження визначила невідповідність між досягнутими теоретичними результатами в психології та педагогіці з питання розвитку творчих здібностей студентів та недостатньою розробкою на їх основі методичних аспектів, які своєю чергою зводяться до методики формування творчих здібностей студентів аграрних ВНЗ на основі вивчення дисциплін математичного циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою розвитку творчих здібностей працювали багато науковців. Педагогічні та дидактичні аспекти розвитку творчих здібностей висвітлено у працях П. Аутова, М. Левітова,